

„SĂ DĂM IMPRESIA POSTERITĂȚII CĂ NU AM TRĂIT“

„E de necrezut că perspectiva de a avea un biograf n-a făcut pe nimeni să renunțe la viață“, glumea Cioran. O butadă celebră a marelui nihilist român pe care un alt scriitor din Europa Centrală, Milan Kundera, aproape a reușit să o dez-mintă. Fiindcă și el are oroare de tot ce începe cu „bio“ – „biograf“, „biografie“–, autorul *Insuportabilei ușurătăți a ființei* și-a impus să nu aibă o existență vizibilă. Dintr-un motiv simplu. „În momentul în care Kafka atrage atenția mai mult decât Joseph K., procesul morții postume a lui Kafka a început“, profetea el în *Arta romanului*.¹

În epoca noastră de comunicare triumfătoare și de consum rapid de cultură, fraza lui Kundera e plină de sens. În existența mea de critic literar întâlnesc „lectori“, ziarști, chiar și critici, uneori, care înainte de toate urmăresc să-și facă rapid o idee despre un autor nou. Cu cât are o viață privată mai picantă și mai misterioasă, cu atât va surprinde și agita rețelele și, bineînțeles, cu atât autorul va fi considerat mai „interesant“. Oamenii aceștia vor prefera să citească un portret într-o revistă, o recenzie împănată cu epitete

¹ Milan Kundera, *Œuvre*, François Ricard (dir.), Marcel Aymonin, François Kérel și Eva Bloch (trad.), Gallimard, Paris, 2017, „Bibliothèque de la Pléiade“, vol. II, p. 800. (N. a.) Vezi ed. în lb. rom., *Arta romanului*, trad. și note de Simona Cioculescu, Humanitas, București, 2008, p. 183. (N. red.)

măgulitoare, un citat ici și colo și vor înțelege „despre ce este vorba“. Nu este nevoie să mai citească și altceva, de exemplu, cărțile. Asta vrea să spună Kundera prin „procesul morții anunțate“. În Cehoslovacia, el a trăit într-o vreme când scrierea literară era ceva rar și era cu atât mai prețioasă, cu cât era mai frecvent interzisă ori cenzurată. Era epoca samizdatului, acel obiect al plăcerii care circula pe sub mână. De aceea a clamat întruna un mesaj simplu: Nu vă uitați la viața mea. Mai bine deschideți-mi cărțile.

Această poziție nu e unică în istoria literaturii. Numeroși scriitori au încercat să dispară în spatele operei lor. „Ea contează, nu individul“, repeta neîncetat laureatul de origine poloneză al premiului Nobel, Isaac Bashevis Singer, adăugând în glumă: „Când ți-e foame, doar pâinea contează, nu-ți pasă de viața brutarului.“

Milan Kundera merge mai departe. De pe la mijlocul anilor '80, a încercat să stea în umbră. Nicio declarație, niciun interviu. Nicio urmă publică a „vieții sale reale“. Distrugătorul de documente funcționează eficient în casa Kundera. Nu trebuie să rămână nimic după Milan în afară de cărțile lui. Restul, manuscrise neterminate, scrisori particulare, corespondență, jurnale, fotografii, totul este sistematic distrus. Trebuie „să dăm impresia posterității că nu am trăit“, după cum spune Flaubert. Așa gândește Kundera.

– Vezi, de aici până aici... Mai rămâne o etajeră întreagă. Care va deveni confetti, mi-a spus într-o zi Vera, soția lui.

O ploaie de confetti pentru a sărbători neînsemnătatea ființei. Sau ușurătatea?

Nu neapărat. Deoarece, dacă privim mai atent, existența reală nu se pierde niciodată. O regăsim înglobată,

transformată, amestecată în textura romanelor sale. Unde stă și adevărul său. Pentru Kundera, singura viață cu reală pondere existențială este cea reflectată de operă:

Conform unei metafore arhicunoscute, romancierul demolează casa vieții sale, pentru a construi, cu pietrele, casa romanului său. De unde rezultă că biografia unui romancier demolează ceea ce acesta a construit, construiesc ceea ce el a demolat. Munca lor, pur negativă din punct de vedere artistic, nu poate pune în lumină nici valoarea, nici sensul unui roman.

Arta romanului, vol. II, p. 800²

Iată cea mai mare neînțelegere în legătură cu Kundera (prima dintr-un șir mai lung). Unii cred că se străduiește să separe viața de operă. Iar lucrul acesta pare artificial. Ba chiar suspect. Nu cumva are ceva de ascuns? De câte ori nu l-am auzit spunând „Totul se află în cărțile mele“? Nu era o simplă formulă. Viața i-a irigat paginile scrise. E de ajuns să te plimbi în această „cealaltă casă“ ca să-l regăsești de îndată. Pe el sau fragmente din el împrăștiate în eroii care-i seamănă. Este prezent în fiecare piesă a ansamblului. Ca orice bun zidar, a combinat cărămizile. Cele care provin de la el și cele care vin din altă parte. Iar construcția aceasta este atât de plină de inspirație!

Desigur, este legitim ca un critic să caute să vadă ce s-a ales de diversele circumstanțe ale vieții – cele despre

² Referințele din textul cărții sunt preluate din ediția în două volume a operei lui Milan Kundera publicată în „Bibliothèque de la Pléiade“ la Éditions Gallimard, 2011 și 2017. (N. a.) *Vezi* ed. în lb. rom., *Arta romanului*, trad. și note de Simona Cioculescu, Humanitas, București, 2008, p. 183. (N. red.)

care știm – în operă. Să urmărească în ce mod a reutilizat Kundera cărămizile originale. Dacă le-a mai tăiat, cum le-a îmbinat. Ce mortar a folosit pentru ca totul „să țină“.

Așa că, sub confetti, vom găsi câteva cărămizi. Frumuseți, enigme reunite într-un singur scop: să trezească interesul de a-l (re)descoperi pe unul dintre cei mai mari artiști ai secolului al XX-lea. Acest maestru al ironiei și al deziluziei care n-a încetat să ne arate cu ce glume – planuri, utopii, cauze, religii, ideologii, pasiuni... – ne hrănim visurile și minciunile.

2020. ÎNTR-O DUPĂ-AMIAZĂ, PE STRADA RÉCAMIER

– *Cim se zivite?*

– În franceză, Milan. În franceză...

Vera suspină mâhnită: „În ultima vreme nu mai vorbește decât în cehă...“

E după-amiază și salonul cel mare de pe strada Récamier e inundat de soare. Un soare urât de iarnă, cu raze ce se răsfrâng oblic pe tabloul lui Lou Lam. O pictură pe care am văzut-o întotdeauna deasupra discurilor aliniate în ordine. Lou, ultima soție a pictorului cubanez Wifredo Lam, a reprodus un taur în spatele gratiilor unei cuști – Minotaurul? – cu un titlu scris în alb cu pensula: *Viața e în altă parte.*

Lou Lam, Viața e în altă parte

Îmi place pictura asta, mi-a plăcut mereu, dar azi mă îngheață. Viața e în altă parte. Spiritul efervescent, umorul, vivacitatea: în altă parte. Privirea: în altă parte. Goală ca albia unui râu sec. Milan Kundera nu mai este aici. Iar prezența sa, de-acum înainte, nu va mai fi decât o misterioasă și insondabilă absență.

– *Cim se zivite?*

– Te întreabă cu ce te ocupi. Vezi, nu te mai recunoaște nici pe tine, nici pe băiatul din Jablonec. (De când a aflat că soțul meu are niște strămoși în Boemia, Vera îi spune încântată numai „băiatul din Jablonec“.)

Deși știam că boala i se agravase în ultima vreme, întrebarea mă ia pe nepregătite. A țâșnit dintr-odată, iar scriitorul parcă se uită acum la mine cu un soi de curiozitate.

Este decembrie 2020: îmi pregătesc plecarea în Moravia și Boemia. Cu băiatul din Jablonec. Pentru un pelerinaj kunderian! Adrese, numere de telefon, plimbările favorite

ale lui Milan, de-a lungul râului Svratka, de văzut neapărat hotelul Pupp din Karlovy Vary, stațiunea numită pe vremuri Karlsbad, legendarul Marienbad... – îmi notez tot. Chiar și – mai ales – numele prăjiturii preferate a lui Milan și a Verei, „Karlovarské Oplatky“. Să le aduc și lor, neapărat. „Două cutii, te rog...“

Cu ce mă ocup eu?

Oare întrebarea mă tulbură atât de tare tocmai pentru că este atât de simplă și de profundă? Sau pentru că vine de la un om ajuns la capătul existenței și care nu mai știe cu ce s-a ocupat? Sau pentru că, dacă ar ști că scriu o carte despre el, s-ar încrunta?

Fiindcă fixează carnetul meu cu spirală, cel în care mi-am notat „Karlovarské Oplatky“, îi răspund ridicând stiloul:

– Ei bine, Milan... scriu...

Privire mirată. Aproape amuzată. Și după o lungă tăcere:

– Scrisul, ce idee!

Râde toată lumea. Inclusiv infirmiera de zi care își așteaptă schimbul. Îmi vine în minte – de ce tocmai în acest moment? – o frază din *Cortina*:

Va ști că niciun om nu este așa cum se închipuie, că această confuzie e generală, elementară, și că ea proiectează asupra oamenilor [...] blânda lumină a comicului.

Cortina, vol. II, p. 1071³

³ Vezi ed. în lb. rom., *Cortina*, trad. Vlad Russo, Humanitas, București, 2006, p. 67. (N. red.)

Preț de câteva secunde, licărirea blândă estompează ușor lumina lugubră a tragediei. Atunci mă trezesc că scriitorul îmi ia stiloul din mână și, poate pentru ultima dată, scrie pe carnetul meu cu spirală literele ce-i compun numele.

...poate pentru ultima dată, scrie literele ce-i compun numele

Firul și ochiul desenat mă trimit cu gândul la un zmeu. La începutul romanului *Identitatea* există o astfel de descriere tulburătoare, când cei doi amanți se caută pe o plajă din Normandia, printre carturi cu pânze și zmeie:

Zmeul: o pânză colorată întinsă pe o ramă foarte dură, înălțată în vânt; mănuit cu ajutorul a două sfuri, câte una în fiecare mână, zmeul își schimbă direcția, urcă sau coboară, se răsuțește și scoate un zgomot fioros, ca de tăun uriaș; din când în când, cade în picaj pe nisip, ca un avion ce se zdrobește de sol.

Identitatea, vol. II, p. 375⁴

⁴ Vezi ed. în lb. rom., *Identitatea*, trad. Emanoil Marcu, Humanitas, București, 2008, p. 7. (N. red.)

Sau poate că există o altă interpretare – pe care mi-o sugerează un prieten –, poate că ochiul de deasupra numelui înseamnă pur și simplu: „Un ochi mă supraveghează... Ce faci tu acolo, nu cumva te interesezi de viața mea?“

„PÂNĂ LA CE GRAD DE DISTORSIUNE RĂMÂNE UN INDIVID EL ÎNSUȘI?“

Ai zice că Milan Kundera a anticipat de mult timp această întrebare care se referă la conturul „eului“.

În *O întâlnire*, când vorbește despre portretele pictorului Francis Bacon, pe care-l venerază, scrie:

[...] o interogație privitoare la *limitele* „eului“. Până la ce grad de distorsiune rămâne un individ el însuși? Până la ce grad de distorsiune rămâne ființa iubită o ființă iubită? Câtă vreme rămâne un chip drag care se topește în boală, în nebunie, în ură, în moarte, un chip recognoscibil? Unde se află granița dincolo de care un „eu“ încetează să mai fie un „eu“?

„Gestul brutal al pictorului:
despre Francis Bacon“, vol. II, p. 1134⁵

⁵ Vezi ed. în lb. rom., *O întâlnire*, trad. Vlad Russo, Humanitas, București, 2009, p. 16. (N. red.)

2000. PUI DE BALTĂ CU USTUROI ȘI PĂTRUNJEL PRĂJIT

Eu și soțul meu am fost destul de norocoși să cunoaștem cuplul Kundera cu mult înainte ca pentru Milan eul să înceteze să mai fie eu. Avem nenumărate amintiri plăcute. Cea legată de Le Touquet, spre exemplu. Parcă văd și acum automobilul gri cu numărul de înmatriculare 62 gonind spre Pas-de-Calais. Și noi, urmându-l docili în mașina noastră. Siluetele înalte, a Verei și a lui Milan, văzute din spate, ne ghidează spre La Madelaine-sous-Montreuil. La volan este Vera, în geacă neagră de piele, păr negru tuns mai scurt decât de obicei. Din dreapta ei, „Șeful“, cum îi spunea lui Milan, îi dă indicații despre drum.

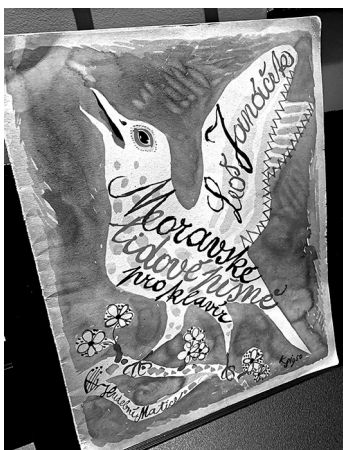
Am venit să-i vedem la Le Touquet, în apartamentul în care obișnuiesc să se instaleze în fiecare vară. „Să mergem să masticăm!“ spune vesel Vera, care are simțul formulărilor neașteptate. Milan zâmbește. Sunt amândoi în formă.

Ne îndreptăm spre restaurantul preferat al scriitorului, La Grenouillère. Unul dintre refugiile lor, o cantină șic, la fel ca Récamier din Paris, chiar sub apartamentul în care locuiesc. Bucătarul-șef îi cunoaște bine de atâta timp de când vin aici. „Pui de baltă à la meunière, cu lămâie și crutoane? Sau pui de baltă cu usturoi și pătrunjel prăjit?“ Milan are slăbiciune pentru ultimul fel. Vorbim și discuția alunecă spre opera *Mizerabilii*, „din cauza lui Jean Valjean, care s-a ascuns aici, la Madelaine-sur-Montreuil, sub pseudonimul domnul Madeleine. Vă amintiți?“

Dar revenim repede la puii de baltă, căci în viața unui romancier, totul, inclusiv un inocent batracian, rămâne un

pretext pentru povești. Povești care ne duc negreșit la ceea ce îl frământă.

SMRT, UN CUVÂNT CIUDAT, FĂRĂ NICIO VOCALĂ

Leoš Janáček, cântece populare morave pentru pian

Și, în ziua aceea, Kundera revine la ceea ce numește el „prima dragoste“, compozitorul ceh Leoš Janáček. Povestește sfârșitul lucrării *Vulpea cea șireată*, „cea mai nostalgică dintre toate operele compozitorului“⁶. Creată în 1925 la Brno, orașul lui natal, din Moravia. Cu exact patru ani înainte de a se naște Milan. O lucrare care l-a emoționat mereu. O operă magistrală despre trecerea timpului și despre prostia umană.

⁶ Milan Kundera, *Œuvre, op. cit.*, vol. II, p. 1216. (N. a.)